

NADANÉ DIEŤA – NADANÝ ŽIAK

CHARAKTERISTIKA NADANIA

Za intelektovo nadané dieťa (žiaka) sa všeobecne považuje dieťa (žiak) s vysokou úrovňou rozumových schopností (Laznibatová, 2007) – najmä vysoký intelektový potenciál, ktorý prekračuje hranicu IQ 130 meranú štandardnými psychologickými testami.

Nadpriemerná a vysoká inteligencia je v reálnej podobe u nadaných žiakov transformovaná do výnimočných schopností, ktoré obsahujú nasledovné znaky (s.61):

- vysoká úroveň logického a abstraktného myslenia
- vysoká úroveň kritického a nezávislého myslenia
- vysoká úroveň kombinačných schopností a systémového myslenia
- vynikajúca pamäť
- vysoká koncentrácia a rozsah pozornosti
- vysoká úroveň originálneho a kreatívneho myslenia

O nadaných a talentovaných jedincoch je možné hovoriť aj v prípadoch, keď dosahujú nadpriemer v schopnostiach ako všeobecná intelektová schopnosť, špecifické akademické schopnosti, tvorivé alebo produktívne myslenie, vodcovské schopnosti, umelecké schopnosti či psychomotorické schopnosti (Hříbková, 2009).

Intelektový potenciál dieťaťa možno stanoviť už v ranom veku, a to na základe prejavenej úrovne pamäti, rozpoznávania, rýchlosti vnímania a schopnosti učenia sa, opakovania. Intelektové (rozumové) nadanie sa v detstve často prejavuje skorším čítaním, písaním alebo počítaním, širokou slovnou zásobou, dobrou argumentáciou či používaním abstraktných pojmov, netypickými záujmami na daný vek, živou predstavivosťou i schopnosťou dlhodobej koncentrácie pozornosti pre vybranú záujmovú oblasť.

Laznibatová (2007) vychádzajúc z K. Urbana (1988), ale aj W. Roedella, N. Jacksona a H. Robinsona (1980), uvádza, že je dôležité čo najčiasnejšie rozpoznanie a identifikovanie nadania detí a následné poskytnutie odbornej pomoci, čo má d'alekosiahly dosah na ich ďalší vývin, pretože do šiesteho roku, ešte pred vstupom do školy, prebiehajú prudké vývinové zmeny. Zároveň aj listina práv nadaných detí deklaruje, že nadané dieťa má právo na to, aby:

- bolo identifikované ako nadané v čo najnižšom možnom veku,
- aby malo možnosť diferencovanej výchovy a vzdelávania,
- aby mohlo prejavovať svoju vlastnú individualitu.

V detstve však nadané deti vykazujú často netypické či nepochopiteľné správanie, čo u mnohých rodičov môže vyvolávať pocit, že je ich dieťa iné, nepodporujú ho, ale skôr naopak môžu tlmiť jeho túžbu po poznaní, ospravedlňujú to argumentom možnej následnej nudy v škole, či ochudobnenie detstva.

Mesárošová (1998) vychádzajúc z Mönksa (1990) za podstatné zložky nadania považuje okrem nadpriemerných intelektových schopností (všeobecných a špeciálnych kognitívnych schopností) aj psychomotorické spôsobilosti a najmä vnútornú motiváciu dosahovať vysoké výkony, potrebu poznávať a radosť z poznávania. Nezanedbateľné sú tiež emočné a vôľové vlastnosti – regulovaná emocionalita, citové vzťahy k sebe a k okoliu, potreba začleňovať sa do skupiny podobných rovesníkov, schopnosť prispôbiť sa a nízka úroveň anxiety. Dôležitá je tiež kreativita a originalita, potreba tvoriť a implementovať vlastné produkty a sebapoňatie (self-koncept), čo vlastne predstavuje reálny a ideálny obraz seba, ktorý všetky tieto zložky integruje. Laznibatová (2007) odkazuje na to, že popri základných zložkách musia disponovať aj vlastnosťami ako vytrvalosť, zvedavosť či pracovitosť.

OSOBNOSŤ NADANÉHO ŽIAKA

Nadanie sa oproti staršiemu chápaniu zameraného výlučne na intelektové schopnosti chápe ako komplexný jav vlôh, potenciálov, daností a schopností. V centre pozornosti je celá osobnosť jedinca, prejavujúca sa v jej celej štruktúre (kognitívne, vôľové, motivačné a emočné charakteristiky).

Kognitívne charakteristiky:	Nekognitívne charakteristiky:
vynikajúca pamäť	nadpriemerné morálne kvality
schopnosť rýchlo sa učiť a prijímať vysokú kvantitu informácií	lepšie sebapónímanie
schopnosť koncentrovať sa	nezávislosť, sú silnými osobnosťami
zvedavosť	individualizmus
široká slovná zásoba, rýchlejší vývoj rečových schopností	zmysel pre humor
nadpriemerne rozvinuté kritické myslenie	vytrvalosť a húževnatosť

veľká predstavivosť a imaginácia	ctížiadostivosť a perfekcionizmus
flexibilita a originalita myslenia	sebadisciplína, sebadôvera
originálne myšlienky a vyjadrovanie	potreba vyniknúť a byť najlepší
	silná motivácia dosahovať dobré výkony
	prezieravosť
	sú dominantnejší, súťaživejší a nezávislejší ako ich rovesníci
	nesnažia sa byť stredobodom pozornosti
	časté býva denné snenie, sú ponorení do „iného sveta“, ale napriek tomu stále ostávajú nohami pevne na zemi
	preferujú spoločnosť najmä starších detí a tiež dospelých

Relatívne časté sú protiklady v osobnostných vlastnostiach nadaných žiakov, niektoré sú hyperaktívne, bývajú aktívnejší až agresívnejší, majú menšiu potrebu spánku. Môžu mať emocionálne problémy, častá je aj výbušnosť a impulzivita, podráždenosť a hnev (najmä pokiaľ nedostanú odpovede na svoje otázky). Bývajú nedisciplinovaní a môžu byť s nimi problémy v triede, lebo upútavajú pozornosť, vykrikujú výsledky, opravujú učiteľov, sú nespokojní s tempom výučby, s opakovaním a hodnotením a dávajú to najavo. Sú presvedčení o svojej pravde, snažia sa byť najlepší, neochotní prijať prehru, nechcú ísť tou istou cestou ako ostatní, neakceptujú všeobecný názor a sú večnými oponentmi, ťažko sa prispôsobujú, doslovne chápú významy slov, mnohokrát nerešpektujú autority.

Na druhej strane niektorí nadaní žiaci pôsobia neisto, introvertne a uzavreto, vykazujú nízke sebavedomie, ich komunikácia je veľmi plachá, najmä v neznámom prostredí. Bývajú zaostalejší v manuálnej činnosti oproti svojim rovesníkom. Emocionálne a sociálne dozrievajú neskôr, sú citlivejší a zraniteľnejší ako iní žiaci. Nechcú vybočovať z radu, chcú byť svojim okolím, najmä rovesníkmi, prijímaní, hanbia sa alebo nechcú priznať, že vedia niečo navyše.

Nadaní žiaci majú často problémy najmä z dôvodu emočnej nezrelosti, citlivejšie vnímajú aj svoju odlišnosť od spolužiakov, čo im najmä v puberte môže spôsobiť výrazný stres. Napriek tomu vonkajšími zdrojmi stresu môže byť žiarlivosť iných, vysoké očakávania okolia aj seba samých, pochybnosti o sebe a svojich schopnostiach. Vnútorými zdrojmi stresu sa môžu stať vlastné postoje a správanie, súťaživosť a perfekcionizmus, ale aj pochybnosti o sebe a pocity

viny za talent, ktorý si nijakým spôsobom nezaslúžili, nezískali ho vlastným úsilím (Mesárošová, 1998).

V klasickej škole možno začleniť štyri typy nadaných žiakov, pričom ako prvý typ možno označiť bezproblémové dieťa. Je optimálne adaptované, spokojné, podávajúce dobré výkony.

Druhým typom možno označiť tých, ktorí sa prejavujú hyperaktívne, rýchlo chápu veci, dobre si ich pamätajú, z čoho môže vznikáť prázdny čas na vyučovaní, keď už nemajú čo robiť a následne hľadajú náhradne riešenia, aby si spríjemnili pobyt v triede. Neskôr začínajú úmyselne vykrikovať, vyrušovať, množí sa zlé hodnotenie až smerom k zníženej známke zo správania.

Tretí typ býva v škole často uzavretý, ťažšie komunikuje, skôr hľadá riešenie v úniku z reálneho sveta do denného snenia, väčšinu času v škole pretrpia, aj keď na položené otázky z výkladu pohotovo odpovedajú.

Štvrtý typ sú tiché, neprejavované a neobjavené deti, ktoré postupujú spolu s ostatnými žiakmi, nekladú sa na nich adekvátne požiadavky, neaktivuje sa ich potenciál, ich kapacita nie je využitá. Ak sa pridá nepochopenie učiteľa či nepriateľstvo detí, dôsledkom môže byť aj prítomnosť šikanovania (Laznibatová, 2007).

NADANÉ DIEŤA V BEŽNEJ ŠKOLE

Laznibatová (2007) uvádza, že identifikácia je proces, ktorého cieľom je určiť druh, teda kvalitu, ale aj úroveň, čiže kvantitu nadanie jednotlivca. Identifikačný proces začína navrhnutím žiakov ako potenciálne nadaných zo strany rodičov či pedagógov, ako doplnkové slúži popis prejavov či výkonov dieťaťa. U žiaka je potrebná správa učiteľa zahrňujúca charakteristiky, psychické, fyzické, emocionálne a sociálne prejavy, jeho učebný štýl i motiváciu. Od rodičov je potrebné získať rodinnú i osobnú anamnézu, ale taktiež aj individuálnu anamnézu o záujmoch, postojoch ku škole a mimoškolských aktivitách, výsledky školských výkonov a prác žiaka.

Intelektové nadanie diagnostikuje Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie na základe informovaného súhlasu zákonného zástupcu žiaka alebo zástupcu zariadenia. Následne prebieha aplikácia testovej batérie – testy na zistenie inteligencie, kreativity, osobnosti, motivácie, tvorivosti i záujmov. Špeciálne – pedagogická diagnostika dopĺňa diagnostiku o informácie ohľadom schopností a zručností žiaka, posudzuje najmä zvládnutie školského trívia a odhaľuje prípadné poruchy učenia či poruchy reči (predovšetkým dyslália v podobe rotacizmu a sigmatizmu, charakteristický je aj veľmi zrýchlený rečový prejav, ktorý nestačí rýchlosti myšlienkových procesov).

Centrum v správe z diagnostického vyšetrenia uvedie, či bolo diagnostikované všeobecné intelektové nadanie alebo špecifické intelektové nadanie. Centrum v súlade s diagnostikovaním intelektového nadania navrhne vhodnú formu vzdelávania žiaka. O forme vzdelávania rozhodne zákonný zástupca žiaka alebo zástupca zariadenia.

Legislatíva:

- Školský zákon č. 245/2008 Z. z. žiakov s „nadaním“ zaraďuje medzi žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.
- Metodické pokyny na zaraďovanie detí do špeciálnych výchovno-vzdelávacích programov pre intelektovo nadaných žiakov. č. CD-2005-19376/26377-1:091, MŠ SR Bratislava, 2005, aktualizované k 1. septembru 2008
- 307/2008 Z. z. Vyhláška MŠ SR z 23. júla 2008 o výchove a vzdelávaní žiakov s intelektovým nadaním
- Výchovno-vzdelávací program žiaka so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v ZŠ – program pre intelektovo nadaného žiaka (2005) – dostupné na www.vudpap.sk

Nadaní žiaci sa vzhľadom na svoje nadanie a predpoklady, ale tiež možné osobnostné zvláštnosti a charakteristiky, považujú za žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami a treba im pripraviť adekvátne podmienky na rozvíjanie ich potenciálu. Výchovno-vzdelávací proces by preto mal byť pružný a vytvárať podmienky na rozvoj individuálnych predpokladov a potrieb každého žiaka, obzvlášť tých nadaných, a rozvíjať ich špecifické záujmy. Ak to tak nie je, nadaní žiaci sa snažia prispôbiť, aby boli akceptovaní v skupine svojich rovesníkov. Skrývajú svoje schopnosti a vedomosti, úmyselne vystupujú ako slabo prosievajúci, aspoň raz za čas sa snažia predviesť zlyhanie, aby sa zapáčili spolužiakom. Takéto reakcie sa objavujú najmä v puberte. Pre rozumovo nadaných je charakteristické predovšetkým intelektuálne zameranie osobnosti, úžasná zvedavosť, túžba po poznaní, ktorá sa ale nemusí prejaviť v škole (Mesárošová, 1998).

Rozdiely medzi bystrým a nadaným dieťaťom (J. Cvetkovič – Lay, 1998 In Laznibatová, 2007)

BYSTRÉ DIEŤA	NADANÉ DIEŤA
Vie odpovede	Kladie otázky
Zaujíma sa	Má neobvyklé nápady
Odpovedá na otázky	Zaujíma sa o detaily, rozpracováva
Je vodcom skupiny	Je samostatné, často pracuje samo

Počúva so záujmom	Preukazuje silné emócie a stavy
Ľahko sa učí	Veľa toho vie
Je obľúbené u rovesníkov	Viac mu vyhovuje spoločnosť starších detí a dospelých
Chápe významy	Samostatne robí závery
Vymýšľa úlohy a úspešne ich rieši	Inicuje projekty
Mierne prijíma úlohy a poslušne ich vykonáva	Úlohy prijíma kriticky a ak ho zaujímajú, intenzívne so zaujatím sa im venuje
Presne kopíruje zadané úlohy	Vytvára nové riešenie
Dobre sa cíti v škole	Dobre sa cíti pri učení
Prijíma informácie, vstrebáva ich	Využíva informácie
Dobre využíva naučené	Hľadá nové možnosti využitia naučeného
Dobre si pamätá	Dobre predpokladá
Je vytrvalé pri sledovaní	Pozorne sleduje
Je spokojné s vlastným učením a výsledkami	Je veľmi sebakritické

Bežné postupy v škole neuspokojujú potreby nadaných detí v oblasti obsahu učiva, systému učenia a podávania výkonov. Výchovno – vzdelávacie podmienky by preto mali zahŕňať aj vypracovanie špecifických pedagogicko – psychologických postupov na rozvíjanie osobnosti nadaných a rešpektovanie individuality, významný moment je tiež aj príprava kvalitných a kompetentných pedagógov na prácu s týmito deťmi.

Hlavnú úlohu v diferencovaných programoch pre nadaných by mala zohrávať kreativita, rozvoj schopností myslenia, hľadanie, identifikovanie a riešenie problémov. Feldhusen (1987, In Laznibatová, 2001) uvádza súbor potrieb, na ktorý by sa v rámci vzdelávania nadaných malo pamätať. Mimoriadne nadaní žiaci v škole potrebujú:

- zvládnuť základné zručnosti a pojmy do takej miery, aby v nich mohli podať maximálny výkon
- zabezpečiť učebné aktivity na primeranej úrovni
- prístup k čítaniu a stimuláciu k samostatnému štúdiu
- získať skúsenosť v tvorivom myslení a riešení problémov
- rozvíjať divergentné myslenie (mnohosmerné myslenie, v ktorom sa produkuje rôznosť odpovedí alebo riešení, pričom sa odhaľuje alebo utvára niečo nové), stimuláciu predstavivosti, fantázie a priestorových schopností

- rozvíjať konvergentné myslenie (vedie k jedinej správnej odpovedi alebo spoznaniu najlepšej z rozličných možných odpovedí), najmä logickú dedukciu a riešenie konvergentných problémov
- podporovať vývin sebavedomia, akceptáciu vlastných schopností, záujmov a potrieb
- podnecovanie k tvorbe cieľov vyššej úrovne
- vývin nezávislosti, sebausmerňovania a disciplíny v učení
- možnosť nadväzovať a prežívať vzťahy s nadanými a talentovanými žiakmi rovnakého aj rôznych typov nadania
- rozsiahlejší základ informácií o rozmanitých oblastiach

V rámci práce s osobnosťou nadaného žiaka sa ako vhodné odporúča zahrnúť aj tieto princípy:

- empatia s nadaným, pochopenie a vcítenie sa do jeho situácie, ktorú on sám vzhľadom na svoju zvýšenú senzitivitu vníma ako problémovú
- dôvera v jeho schopnosti zvládnuť túto situáciu samostatne, len s emocionálnou a kognitívnou podporou prostredia

Výchovno-vzdelávací program pre nadaných žiakov si vyžaduje vysokú mieru individualizácie, prispôsobenia sa každému jednotlivcovi tak, aby učivo bolo preňho prínosné, podnetné, tvorivé a motivujúce. Mali by sa rozvíjať všetky stránky osobnosti žiaka – nie len kognitívnu, ale aj emocionálnu a sociálnu oblasť, tiež posilňovať vnútornú motiváciu, sebareguláciu, osobnostnú slobodu, sebadôveru a sebaúctu. Vhodnejšie sú nasledujúce možnosti, postupy a techniky vzdelávania nadaných žiakov:

- *Akcelerácia učiva*: predčasné zaškolenie, preskakovanie alebo spojenie ročníkov, zrýchlené tempo preberania učiva. Je treba si uvedomiť, že výkony neprebiehajú rovnako vo všetkých predmetoch – je potrebný individuálny prístup (napr. akcelerácia učiva len v matematike a pod.) a ani rovnomerne a plynule – raz je u každého dieťaťa obdobie, kedy dosahuje výrazný pokrok, inokedy „oddychová fáza“. Výučba by mala podporovať prirodzenú potrebu poznávať nové veci, potrebu hľadať a objavovať, riešiť problémy, tiež rozvíjať spontánnu činnosť a aktivitu žiakov s ohľadom na individuálne rozdiely tak, aby rozvíjala vnútornú motiváciu učiť sa. Rizikom sú možné adaptačné problémy akcelerovaných žiakov, ich nerovnomerný – pomalší emočný a sociálny vývin, osobná a sociálna nezrelosť, tiež časový stres učiteľov a nedostatok priestoru pre uspokojovanie záujmov a potrieb všetkých žiakov, preto sa tento spôsob veľmi neodporúča.

- *Obohacovanie učiva:* je potrebné ísť s učivom viac do hĺbky, šírky, do detailov, je možné pracovať na samostatných projektoch, písať úvahy, pripravovať a obhajovať vlastné práce. Horizontálne obohatenie je zadávanie úloh navyše, vertikálne obohatenie predpokladá zadávanie úloh vyššej úrovne toho istého typu všeobecnosti. Žiakov treba primerane zaťažiť adekvátne náročnými úlohami, aby sa vzhľadom na svoje schopnosti, záujmy a kapacitu v škole nenudili. Je vhodné zaradiť tvorivé, originálne, nové úlohy, nie je potrebné tak veľa precvičovať a opakovať a riešiť stereotypné úlohy. Učitelia môžu spracovať rozširujúce a prehlbujúce učivo do pracovných listov, doplnkových učebných materiálov a samostatných projektov, tiež aj z učiva nepredpísaného, nadštandardného, ktoré učiteľ zaradí podľa záujmov žiakov. Je možné, aby takéto materiály spracovali aj žiaci samostatne a následne ich v triede prezentovali.
- Je možné vytvoriť tzv. *zoskupenia žiakov s nadaním – aj z viacerých ročníkov*, ktorí v triede (ideálnejšie však mimo triedy) absolvujú špecifické akcelerované alebo obohatené formy výučby. Vhodné je tiež kooperatívne učenie, pre nadaných je najvhodnejšie skupinové objavovanie a riešenie problémov. Podporuje rozvoj kognitívnych schopností, heuristické myslenie, posilňuje poznávacie potreby, motiváciu, pozitívne ovplyvňuje vývin sociálnych vzťahov, rozvoj emocionality, sociálnych zručností a komunikácie.
- Tzv. *Renzulliho postup (1986):* je potrebné vyhnúť sa tendencii presýtenia väčším množstvom vedomostí – je vhodnejšie dbať na kvalitatívnu odlišnosť poznatkov, žiakom netreba poskytovať hotové riešenia problémov a odpovede, ale naučiť ich chápať, analyzovať, aplikovať, usporiadať poznatky do systémov a vedieť ich hodnotiť, a tiež naučiť žiakov, ako získavať poznatky samostatne.

V rámci vyučovacieho procesu:

- Nie je vhodné, aby nadaný žiak zaujal miesto pomocníka učiteľa a učil iných alebo menej šikovných žiakov – nepomáha to rozvoju jeho nadania a schopností, nerozširuje si svoje poznatky, len opakuje, čo už vie. Keďže nadaný žiak učivo už ovláda, hneď prvý všetko vie, často sa hlási, môže to pôsobiť na ostatných žiakov demotivačne, môže byť pre ne skôr rušivým faktorom.
- Nadaní žiaci potrebujú menej opakovania a precvičovania ako iní žiaci, ale aby sa učivo dobre zafixovalo, treba naučenú látku precvičovať atypickými, netradičnými úlohami a obmenami zadaní. Ak sa nadaný žiak na hodine aj napriek tomu nudí, je možné mu dať úlohy navyše alebo náročnejšie úlohy, prípadne ho inak vhodnou formou zamestnať (napr. hlavolamy).

- Odporúča sa podporiť rozvíjanie tvorivých záľub a záujmov, v účasti na rôznych súťažiach pre nadaných, v písaní stredoškolskej odbornej činnosti, v doplnkovom čítaní a písaní (napr. číta knihu, o ktorej potom napíše a prezentuje správu).
- Žiaci by mali mať možnosť vyjadriť sa k svojim schopnostiam a výkonom, samostatne sa ohodnotiť, vyjadriť sa k tomu, čo sa im páči a čo nie. Tradičné hodnotenie známkami stráca svoju motivačnú funkciu, preto je vhodnejšie pozitívne verbálne a názorné hodnotenie, viesť žiaka k sebahodnoteniu, pochopeniu svojho výkonu – svojich kvalít aj nedostatkov s možnosťou korekcie chýb, doplnenia a lepšieho fixovania slabšie osvojených poznatkov (spracované podľa Laznibatová, 2007, Mesárošová, 1998, Jurašková, 1999)

Princípy pri zostavovaní výučby nadaných žiakov (Laznibatová, 2007)

Potreba učiť sa / spôsob učenia	Metóda výučby / vyučovací postup
- veľká potreba učenia sa	- možnosť spolupráce vo vyučovaní, spoluvytváranie výučby - samovoliteľné, doplnkové, objavujúce vyučovanie
- vysoké tempo učenia sa	- nadobúdanie vedomostí v krátkom čase
- vynikajúca dlhodobá pamäť	- menej cvičenia a opakovania
- dobrá schopnosť logického myslenia	- posilnenie metodiky a systematickosti myslenia
- veľmi dobrá schopnosť abstrakcie	- zdôraznenie nadradených princípov - zdôraznenie komplexnosti a vzťahovosti - menej názornosti - menej podrobností
- vysoká úroveň rečovej schopnosti	- menej tréningu základných zručností - práca s náročnejšími rečovými situáciami a textami - diferencované a precízne spôsoby interpretácie
- veľká energia a vytrvalosť	- intenzívnejšie a koncentrovanejšie vyučovanie - doplnkové ponuky učenia - rôznorodé aktivity
- neohraničená zvedavosť a fantázia	- učiť sa spôsobom objavovania - podnety na objavovanie a konštruovanie
- samostatnosť v hodnotení a úsudku	- rôznorodosť myšlienkových podnetov a spôsobov myslenia - zmena kritérií hodnotenia - pomoc pri prekonávaní problémov na zvládanie psychických záťaží

Vypracovala: Mgr. Lenka Čigášová

Použitá literatúra:

Hříbková, L. (2009): *Nadání a nadaní*. Praha: Grada Publishing.

Jurášková, J. (1999): *Hodnotenie a sebahodnotenie žiakov v triedach pre nadané deti*. In: Laznibatová, J.: *Projekt alternatívnej starostlivosti o nadané deti*. Bratislava: ŠPMNDAG.

Laznibatová, J. (2007): *Nadané dieťa, jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie*. Bratislava: IRIS.

Mesárošová, M. (1998): *Nadané deti, poznávanie a rozvíjanie ich osobnosti*. ManaCon.

Renzulli, J. S. (Ed.) (1986): *System and Models for Developing Programs for the Gifted and Talented*. Mansfield center, Creative Learning Press.

Metodické pokyny na zaradovanie detí došpeciálnych výchovno – vzdelávacích programov pre intelektovo nadaných žiakov. MŠ SR. Bratislava, 2005